

Esitys laivalla 2019-10-15 RUK-102:n risteilyllä

Sankarivainajan tie kotiin. Kaatuneiden huolto ja evakuointi talvi- ja jatkosodan aikana

Ensimmäisen maailmansodan ja vapaussodan jälkeen suomalaisilla oli kaksi erilaista tapaa kaatuneiden hoitamisesta.

Jääkäreiden kaatuessa taisteluissa Suomen rajojen ulkopuolella noudatettiin kansainvälistä yleistä käytäntöä: kaatunut haudattiin taistelukentälle. Suuremmilla alueilla järjestettiin yhteinen sotilashautausmaa. Liikkuvassa sodassa hautaus toimitettiin kaatumispaikalla. Sinne iskettiin puupaalu, johon kirjattiin tiedot ja paalun nokkaan asetettiin kypärä. Jos oli mahdollista, niin suoritettiin sotilaallinen kunnianosoitus.

Vapaussodassa pyrittiin sankarivainajat hautaamaan oman seurakunnan kirkkomaahan. Hautajaisista muodostui isoja isänmaallisia juhlia.

Talvisota

Talvisodan alkaessa ei ollut selvää ohjesääntöä, miten menetellä. Suojeluskuntapappien koulutuksesta vastasi sotien välillä jääkäriveivastilueen päälliköiden, rovasti Hannes Anttila. Hänen oppinsa olivat jääkäripainotteisia: taistelukentälle.

Kun ensimmäisiä kaatumisilmoituksia talvisodasta alkoi tulla, oli ensimmäinen kysymys kotirintamalta: missä on ruumis. Jos armeija ei huolehdi omistaan, niin hoidamme asian itse. Vaatimus oli erittäin voimakas varsinkin Pohjanmaalla. Sieltä lähdettiin jopa hevospelillä hakemaan sankarivainaja kotiin.

Itsenäisyyspäivänä 1939 esittivät sotarovasti Rolf Tiivola ja Kokkolan kirkkoherra Johannes Sillanpää voimakkaan vetoimuksen, että sankarivainajat on tuotava kotiseurakunnan kirkkomaalle. Toinen suuntaus oli myös edelleen voimassa. Ajettiin tavallaan kaksilla rattaila.

Marsalkka Mannerheim puuttui asiaan ja määräsi perustettavaksi 24.1.1940 toimikunnan, joka laatii yksiselitteisen ohjesäännön, joka koskee vainajien huoltoa. Toimikunnassa oli pääsääntöisesti ennen sotaa virassa oleva sotilaspapisto.

Päätettiin perustaa 12 kaatuneiden evakuointikeskusta (KEK), yksi jokaista armeijakuntaa kohti. Tämän lisäksi perustettiin useita kaatuneiden kokoamispaikkoja. Tehtävinä näillä oli kuljetus, tunnistus ja arktus. Vaikka varsinainen ohjesääntö valmistui vasta kesällä, päätettiin toiminta aloittaa välittömästi eli jo helmikuussa 1940. KEKin keskeiset tehtävät olivat tunnistus, kaatumis- ja katoamisilmoitukset sekä arktus.

Tunnistaminen oli usein vaikeaa. Tuntolevyjä oli tuhoutunut, niitä puuttui. Tuntolevyillä oli voitu käydä kauppaa sotamuistojen raaka-aineina, oli jätetty tyttöystävälle muistoksi jne. Vainaja oli voinut tuhoutua tunnistamattomaan kuntoon. Luettelot tuntolevyistä olivat väärillä paikkakunnilla, vaikeuksia riitti.

Arktuksessa vainaja laitettiin yksinkertaiseen lauta-arkkuun, jossa oli havut pohjalla. Päälle puettiin paperipaita. Lisäksi sankarivainaja pestiin ja siistittiin. Pahimmissa tapauksissa arkku ruuvattiin kiinni ja toivottiin, ettei sitä avata. Kotipaikkakunnalla suojeluskunnat hoitivat hautajaiset.

Periaatteena oli, että kaikki sankarivainajat lähetetään kotiin. Vain pakottavissa tapauksissa hautaus toimitettiin taistelupaikan läheisyyteen ja silloinkin ajatuksella, että siirretään myöhemmin kotiin.

Olosuhteiden pakosta meille kuitenkin syntyi seitsemän kenttähautausmaata, jotka jäivät pysyviksi. Talvisodan aikana Kollaa: 107 sankarivainajaa, Taipale 126, Summa 204, Viipurin vanha tuomiokirkko 108 ja Säkkijärvi 104 sekä jatkosodassa Tuulos 57 ja Äyräpää 188. Kyseisissä paikoissa tilanteet olivat sen laatuja, ettei evakuointiin ollut mahdollisuuksia, ja useat sankarivainajat jäivät tunnistamattomiksi. Nykyisin näitä kenttähautausmaita hoidetaan yhdessä Venäjän kanssa tehdyn sopimuksen mukaan.

Talvisodan uhreina kuoli n 25000 henkilöä, 16200 huollettiin ja 97 % tunnistettiin ja kotiseurakuntiin lähetettiin 15800 eli noin 95 %. Kaatuneiden muistopäivä on toukokuun kolmas sunnuntai, vapaussodan päättämispäivä.

Ensimmäisen kerran sitä vietettiin sunnuntaina 20.5.1940. Lappeenrannassa. Pääjuhlassa haudattiin 487 vainajaa luovutetuilta alueilta sekä tunnistamattomia sankarivainajia. Siunaustilaisuuden hoiti 22 sotilaspappia ja yleisöä oli yli 10000.

Jatkosota

Jatkosodan alkaessa uusi ohjesääntö oli voimassa heti alusta alkaen. Pääesikunnassa kaatuneiden huoltotoimisto Kirk 3 hoiti näitä asioita.

Hyökkäysvaiheen aikana haudattiin tilapäisiin kenttähautausmaihin 8500 vainajaa kesällä 1941. Kenttähautausmaita ja hautapaikkoja oli 49. Heti syksyllä tilanteen rauhoituttua aloitettiin näiden hautausmaiden purkamisen ja jo tammikuussa 33 hautausmaata oli tyhjiä ja sankarivainajat oli siirretty kotiseurakuntiansa sankarihautoihin.

Suurhyökkäyksen aikana kesällä 1944 kentälle jäi ja katosi noin 5000 sankarivainajaa. Koko sodan aikana kentälle jääneiden ja kadonneiden määrä oli noin 13000.

Suurhyökkäyksen aikana eräs KEK oli ensin Tienhaarassa, josta se sitten siirrettiin Luumäelle. Heinäkuussa siellä oli 1500 vainajaa. Lämpötila oli parhaimmillaan +25 c. VR kieltäytyi kuljetuksista hirveiden hajuhaittojen takia. Pääesikunta eväsi kiellon. Useat työvelvolliset, jotka työskentelivät KEK:ssä anoivat pääsystä rintamalle. Voi vain kuvitella niitä työolosuhteita.

Kaatuneiden evakuointikeskusten päävastuu oli sotilaspapeilla. Sodan aikainen papisto oli 500 henkilöä, joista rintamalla oli 280. Sotien aikana kaatui 23 rintamapappia.

Sotien jälkeen pystytettiin kolme merkittävää muistomerkkiä. Hietaniemen sankarihautausmaalle sodissamme kadonneiden ja kentälle jääneiden muistomerkissä on yli 13000 nimeä. Lappeenrannassa on **Äiti Karjala** muistoristi. Monumentissa on 5500 luovutetun alueen sankarihautoihin haudattujen nimet. Naantalissa on meriristi, jossa on sotien aikana mereen jääneiden 407 sankarivainajan nimet.

Sankarihautoja Suomessa on 622, joissa ovat leposijansa saaneet 85000 sotien aikana kaatunutta. Hautausmaat ovat hyvin demokraattisia. Jokaisella kaatuneella on samanlainen muistomerkki sotilas- tai siviiliarvosta riippumatta. Eri hautausmailla on kullakin omanlaatuisensa hautakivet. Joissakin on pelkkä nimi, jossain nimi, syntymäaika ja kuolinpäivä. On myös hautakiviä, joissa kerrotaan kaikki tiedot: nimi, sotilasarvo, syntymä- ja kuolinaika sekä paikka, jossa sotilas kaatui. Nämä tiedot ovat arvokas osa pitäjän sotahistoriaa.

Kaatuneiden aseveljien ruumiit vaivasivat sotilaiden mieliä. Miehet näkivät suurta vaivaa varmistaakseen, että kuolleet evakuoitin asianmukaisesti haudattavaksi. Käytäntö osoitti, että kaatuneita arvostettiin ja heistä huolehdittiin. Kaatuneiden evakuointi antoi lupauksen siitä, että ketään ei haluttu hylätä taistelukentälle. Kaatuneiden epäasiallinen kohtelu herätti suuttumusta.

Vainajien kotouttaminen jatkuu. 1992 tehtiin sopimus Venäjän kanssa vainajien etsimisestä taistelualueilta. Työ jatkuu. Vainajia on löydetty noin 1400, joista on tunnistettu noin 380. Tunnistamattomat vainajat on yleensä siunattu kaatuneiden muistopäivänä Lappeenrannan tai Joensuun sankarihautoihin.

Suomi oli ainoa maa toisessa maailmansodassa, joka huolehti kaatuneet kotiin.

Tätä arvostettiin. Yksi esimerkki löytyy ylipäällikkö Mannerheimin virallisista nimitysperusteista syyskuulta 1942. Tuomas Gerdt nimitettiin Mannerheim-ristin ritariksi numero 95.

”Vihollisen erittäin ankarasta tulesta välittämättä kantoi hän kuolettavasti haavoittuneen kapteeni Tofferin suojaan jatkaen sitten taistelua reippaana ja rohkeana aina haavoittumiseensa saakka. Hänen esikuvansa vaikutti suuresti viimeisen vastaiskun onnistumiseen.

Pentti Hilke